

Een archeologische begeleiding (AB) in de terp Hoxwier te Mantgum, gemeente Littenseradiel (Fr.)

A. Nieuwhof

ARC-Rapporten 2004-20

Groningen
april 2004
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Objectgegevens

Provincie	Friesland
Gemeente	Littenseradiel
Plaats	Mantgum
Toponiem	Hoxwier
Kaartblad	10 F
Coördinaten	177.656/571.668
Periode	Late IJzertijd–Romeinse Tijd
Type object	Terp
Type bodem	Klei
Geomorfologie	Kwelder
CIS-code	4624

1.2 Aanleiding en doel van het onderzoek

In opdracht van de provincie Friesland en het Wetterskip Marne-Middelsee is op 25 en 28 april 2003 door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) uit Groningen een begeleidend archeologisch onderzoek uitgevoerd in de terp Hoxwier bij Mantgum, gemeente Littenseradiel (zie afb. 2).

De aanleiding van het onderzoek was de grote hoeveelheid terpaardewerk die werd aangetroffen bij het graven van een nieuwe vaart nabij het beschermde terprestant Hoxwier. Na overleg met de provinciaal archeoloog, dr. G. de Langen, werd besloten het graven van de nieuwe vaart voorlopig stop te zetten, en het aanleggen van het talud onder archeologische begeleiding voort te zetten. Het onderzoek werd uitgevoerd door mw. drs. A. Nieuwhof en dhr. A.M. Draaisma.

Het doel van het onderzoek was het documenteren van alle terpsporen en terplagen die tijdens de graafwerkzaamheden zouden worden aangesneden. De resultaten van dit onderzoek zullen hieronder kort worden weergegeven.

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzochte terrein bevindt zich ongeveer 20 tot 40 m van de reeds bekende terp op het stateterrein Hoxwier. Deze terp wordt aan de west- en noordzijde begrensd door een sloot, die het gehele stateterrein omsluit. De nieuw gegraven vaart komt uit noordwestelijke richting en zal uiteindelijk moeten aansluiten op een nieuwe tochtssloot langs het stateterrein. De bestaande Mantgumervaart ligt ten westen van de nieuwe vaart en het stateterrein, van beide gescheiden door een dijk (afb. 2).

1.4 Archeologische onderzoeksgeschiedenis

De aanwezigheid van terprestanten in dit terrein was bij de aanvang van de werkzaamheden niet bekend. De terp op het stateterrein Hoxwier, waar de onderzochte terprestanten naar alle waarschijnlijkheid bij horen, werd in de 19e eeuw afgegraven voor de winning van terpaarde. Aan het eind van de jaren '90 van de vorige

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

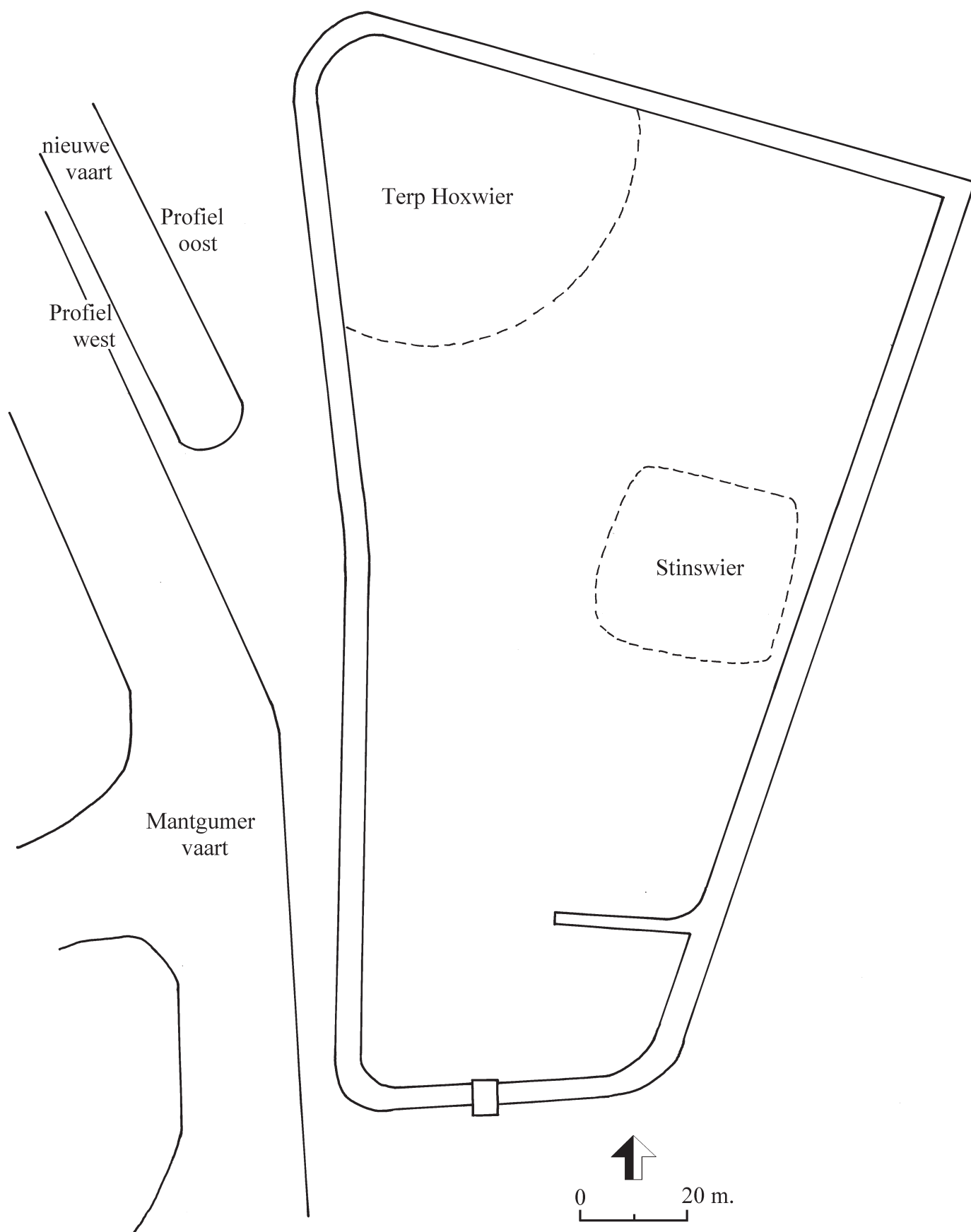
eeuw was de archeologische amateurvereniging Arghis actief op het stateterrein. Zoekend naar de restanten van de voormalige state troffen zij in de resterende terpzool Romeinse munten en scherven *terra sigillata*, Romeins importaadewerk, aan.

Deze activiteiten werden in juni 2001 gevolgd door een aanvullend archeologisch onderzoek (AAO) door ARC bv, om meer duidelijkheid te krijgen over de verhouding in ruimte en tijd tussen de terp en de middeleeuwse stinswier, die zich ook op het stateterrein bevindt (Koopstra 2002). Naast enig Romeins materiaal (*terra sigillata* en enkele munten) werd in de noordwestelijke hoek van het terrein veel terpaardewerk aangetroffen, uit de periode van ongeveer 200 v. Chr tot 200 n. Chr. Vermoedelijk bevond zich hier de kern van de terp. Omdat Romeins importmateriaal uit een betrouwbare context in Friesland zeldzaam is, werd aanbevolen het terprestant archeologisch te beschermen.

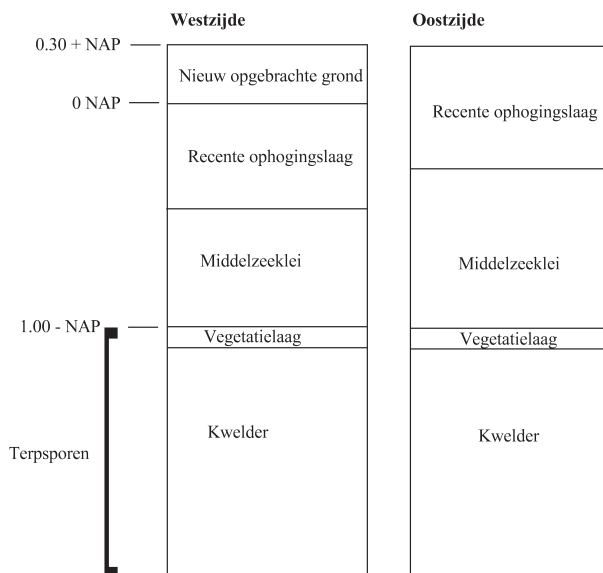
Het stateterrein werd opnieuw onderzocht door ARC bv in april 2003 en ditmaal was het onderzoek op de locatie van de 17e- of 18e-eeuwse state (Nieuwhof & Tuinstra 2004). Tijdens dit onderzoek vond ook de archeologische begeleiding van de werkzaamheden ten behoeve van de nieuwe vaart plaats, waarvan de resultaten hier besproken worden. Daardoor was het mogelijk een iets groter gebied te betrekken bij de analyse van de resultaten.

1.5 Werkwijze

Het begeleidende onderzoek werd als volgt uitgevoerd: in het trapsgewijs aangelegde talud werd materiaal verzameld uit alle terpsporen die vondstmateriaal bevatten. Bij het afschuinen van het talud werden alle grondsporen vervolgens geschetst. Omdat de helling van het talud een vrij sterke vertekening veroorzaakte, werd de NAP-hoogte van de sporen zoveel mogelijk gemeten. Aan de hand van deze gegevens kon een vrij nauwkeurig overzicht van de grondsporen in de beide taluds aan weerszijden van de vaart worden gemaakt.

Afbeelding 2 Stateterrein Hoxwier met stinswier en terp. Daarnaast de nieuwe vaart en de bestaande Mantgumer vaart.
Kaart A. Nieuwhof.

Afbeelding 3 Schema bodemopbouw aan de westzijde en de oostzijde van de nieuwe vaart.

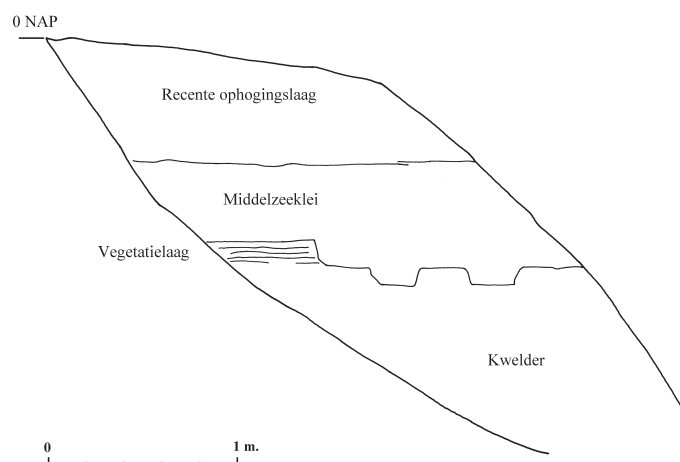
2 Resultaten

2.1 Bodemopbouw

De lagen in de taluds aan beide zijden van de nieuwe vaart tonen grote overeenkomsten. Onder een vrij recente ophogingslaag (ruim 50 cm dik) bevindt zich een laag geelgrijze klei met fosfaat en af en toe zandbandjes, 'Middelzeeklei'. Onder deze kleilaag ligt een 10–15 cm dikke, donkerbruine laag met klei- en humusbanden, een vegetatieniveau, dat echter regelmatig is onderbroken of verspit. Deze humusrijke laag ligt op een dik pakket kweldersediment (afb. 3). Het maaiveld aan de westzijde was overigens lager dan aan de oostzijde, en is tijdens het graven van de vaart 30 cm opgehoogd.

2.2 Terpsporen

Terpsporen kwamen voor in de laatste 60 m van de nieuwe vaart (afb. 5). Vrijwel alle terpsporen doorsnijden het genoemde vegetatieniveau en bevinden zich grotendeels in de kwelderlagen. Sommige lijken zich geheel in de kwelderlaag te bevinden, door de schuine helling van het talud. Hoger dan het vegetatieniveau, ongeveer 1,00 m –NAP, zijn geen sporen aanwezig. Dit vegetatieniveau moet in de tijd dat de terp bewoond werd aan de oppervlakte hebben gelegen. Op vele plaatsen bevinden zich ondiepe kuilen in de vegetatielaag. Spitsporen zijn duidelijk herkenbaar. Vergelijkbare kuilen werden ook hier en daar op het stateterrein aangetroffen. De kuilen waren gevuld met natuurlijk sediment (zeer fijne en zachte grijze klei).

Afbeelding 4 Dwarsdoorsnede talud met onderbroken vegetatielaag. Tekening A. Nieuw-hof.

Vóór het machinaal afschuinen van de helling kon een doorsnede van het trapvormig aangelegde talud worden schoongemaakt. Ook in deze doorsnede is het doorgraven van de vegetatielaag duidelijk herkenbaar (afb. 4). De kuilen kunnen heel goed zijn ontstaan bij het steken van plaggen. Plaggen waren een veelgebruikt bouw materiaal op terpen. Ze werden bijvoorbeeld gebruikt om de wanden van waterputten te verstevigen. Deze plaggenkuilen, die kennelijk overal rond de terp werden gegraven, moeten al snel veranderd zijn in modderige kuilen. Bij overstromingen, die zich regelmatig voordeden in het terpengebied, raakten ze gevuld met slib. Hierop kon zich een nieuwe vegetatie ontwikkelen, wat soms nog te zien is aan dunne vegetatielaagjes in de kuilen.

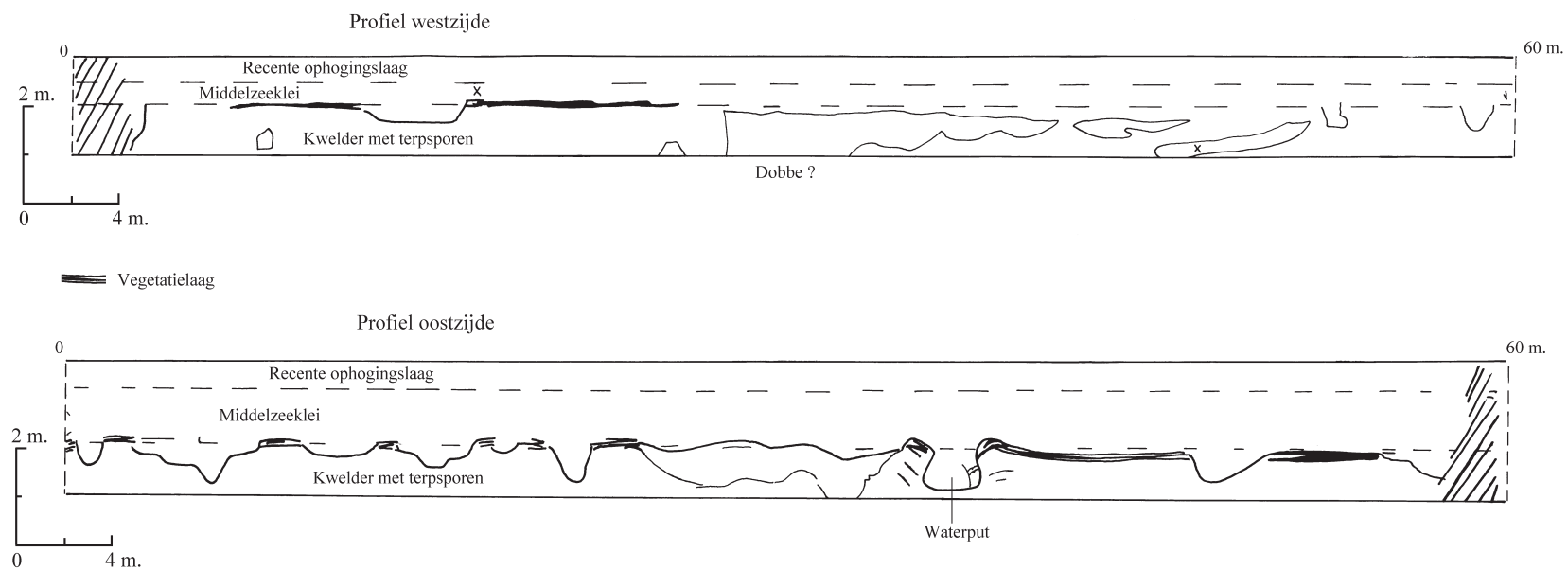
De terpsporen in het talud waren niet alle herkenbaar. Wel konden een zeer grote kuil (mogelijk het restant van een zgn. dobbe, een drinkplaats voor vee), een waterput met plaggenwand en een greppel worden geïdentificeerd. Alle sporen tekenden zich duidelijk af als licht- tot donkerbruine, veelal zeer humeuze vlekken in de lichtgrijze kwelderondergrond.

In de Middelzeeklei boven het vegetatieniveau met terpsporen werd een kloostermopfragment aangetroffen. Deze klei moet dus vrij laat in de Middeleeuwen zijn afgezet.

Er zijn geen sporen van een eventuele kunstmatige terplaag boven de vegetatielaag met terpsporen, al zouden sommige sporen, zoals de waterput en de dobbe, eigenlijk op een hoger niveau dan de regelmatig overstroomde kwelder worden verwacht. Een dergelijke terplaag zou dan vóór de afzetting van middeleeuwse kleilaag, die nu de vegetatielaag bedekt, moeten zijn afgegraven, wat niet waarschijnlijk is. Vermoedelijk behoren de aangetroffen terpsporen dus bij de randzone van de terp, net buiten de terpophogingen.

2.3 Vondsten

Tijdens het onderzoek werd een grote hoeveelheid aardewerk en bot gevonden; ook werden enkele monsters voor onderzoek van botanische macroresten en wat hout

Afbeelding 5 Terpsporen aan beide zijden van de nieuwe vaart. Tekening A. Nieuwhof.

(ook bewerkt hout) verzameld. Het aardewerk was voornamelijk met organisch materiaal, soms ook met potgruis gemagerd. Het kon globaal worden toegeschreven aan de periode 200 v. Chr. tot 200 n. Chr. (Westergo-typen G4, G5, G6, V3, V4, K3 en K4; Taayke 1996).

3 Conclusies

De archeologische begeleiding van het graven van een nieuwe vaart in de nabijheid van het restant van de terp Hoxwier te Mantgum leverde een grote hoeveelheid grondsporen en vondstmateriaal op. Het vondstmateriaal kon worden gedateerd in de periode tussen 200 vóór en 200 na Chr. De datering van de terp naar aanleiding van het archeologisch onderzoek op het stateterrein (Koopstra 2002) werd daarmee bevestigd. Romeins importmateriaal werd echter niet aangetroffen.

De sporen behoorden waarschijnlijk tot de randzone van de terpnederzetting en lagen niet op de terp zelf. Deze terpnederzetting moet daarmee echter wel een aanzienlijk grotere omvang hebben gehad dan het reeds bekende restant op het stateterrein. Het is waarschijnlijk dat niet alleen aan de onderzochte noordwestzijde, maar ook aan de noordzijde van de bekende terp nog resten van deze terpnederzetting aanwezig zijn. Aan de oostzijde en zuidzijde zullen deze echter grotendeels verdwenen zijn door de eeuwenlange bewoningsactiviteiten op het stateterrein.

4 Aanbeveling

In verband met de waterhuishouding is de westzijde van de nieuwe vaart opgehoogd met 30 cm grond. Aan de oostzijde is het echter nodig een aanzienlijk deel van de bodem te verwijderen, om de afwatering van het achterliggende terrein te verbeteren. Deze oostzijde bevindt zich juist tussen de nieuwe vaart en de kern van de bekende terp. Het is dus aan te nemen dat zich daar nog zeer veel terpsporen bevinden. Als de terpsporen zich, zoals in het beschreven oostelijke talud, nergens hoger dan de vegetatielaag bevinden, lopen ze geen direct gevaar. Deze terpsporen worden daar bedekt door 1,20 tot 1,40 m klei- en ophogingslagen. Het verwijderen van een laag van 60 – 100 cm grond laat deze terpsporen nog ongemoeid. Enkele boringen wijzen erop dat klei- en ophogingslagen ook in het gebied tussen de nieuwe vaart en de terp aanwezig zijn. Het is echter mogelijk dat zich hier plaatselijk op een hoger niveau nog terplagen bevinden. Afgraving van de bovenlaag zou deze lagen beschadigen of vernietigen. Dat geldt ook voor het terrein ten zuidoosten van de nieuwe vaart. De vaart zal zeker nog enkele tientallen meters moeten worden voortgezet om aan te kunnen sluiten op de nieuwe tochtsloot rond het stateterrein. Hierbij zullen zeker opnieuw terpsporen worden aangesneden. Archeologische begeleiding van deze werkzaamheden lijkt dan ook noodzakelijk.

Literatuur

Koopstra, C.G., 2002. Mantgum, Hoxwier. In: M.J.M. de Wit, *ARC-Rapporten 2001*. Groningen, pp. 38–44 (ARC-Publicaties 50).

Nieuwhof, A. & S.J. Tuinstra, 2004. *Een definitief archeologisch onderzoek (DO) op het stateterrein Hoxwier te Mantgum, gemeente Littenseradiel (Fr.)*. Groningen (ARC-Publicaties 89).

Taayke, E., 1996. *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.* Rijksuniversiteit Groningen (diss.).